

Hertig Karls sängkammare

Återutgivning av text från 1898

En publikation från
e-boksbiblioteket.se

Hertig Karls sängkammare
på Gripsholms slott.
Återutgivning av text från 1898

av Karl Wåhlin

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-628-0

Copyright © 2020 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.

Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du läsa mer om ett av de bäst bevarade konst-historiska rummen från den svenska medeltiden.

Texten beskriver den kammare på Gripsholms slott som sedan flera hundra år kallas "Hertig Karls sängkammare".

Den här texten publicerades ursprungligen år 1898 i tidskriften "Ord och bild" med rubriken "Hertig Karls sängkammare på Grips-holm".

Författare till texten är Karl Wåhlin (1861–1937).

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Hertig Karls sängkammare på Gripsholm

Den här texten publicerades ursprungligen år 1898 i tidskriften "Ord och bild" med rubriken "Hertig Karls sängkammare på Gripsholm". Författare till texten är Karl Wåhlin (1861–1937).

På den tid, då renässansens konst i all sin härlighet växte och frodades inom de länder, som voro dess egentliga mark och hemvist, hade Sverige att genomkämpa de våldsamma politiska kriser, som ledde till nationens återupprättande och samlande under Gustaf Vasas landsfaderliga spira. Protestantismens samtidigt inträffande seger ej blott afbröt hela den konstalstring, som frodats i kyrkans hägn; den följdes af en af både finansiella och klerikala skäl gynnad snar och grundlig förskingring och förstöring af de i tempel och kloster hopade konstskatterna, och med den ovilja, som på mycket goda grunder uppkommit emot den romerska kyrkan och dess sätt att handhafva folkets andliga intressen, följde tyvärr en långt in i följande århundraden fortlevande ovilja mot den konstodling på svensk mark, som kyrkan hade främjat. Man trodde, att helgonbilderna skulle hålla helgondyrkan vid makt och att villfarelserna i läran

voro oskiljaktiga från de symboler, hvilka de iklädt sig.

Med då rådande politiska och samfärdsförhållanden dröjde det länge, innan förbindelsen med de europeiska konstströmningarne kunde återknytas, och vi hafva uteslutande våra Vasakonungars konstsinne och deras på konstens liksom på så många andra områden vakna initiativ att tacka för att vi, oaktadt så öfvervägande ogynnsamma förhållanden, dock kunna tala om en renässanskonst i vårt land och framte märkliga minnen af densamma.

På samma härligt belägna plats vid Mälarens södra strand, där Bo Jonsson på 1370-talet grundat ett fäste, som under Engelbrekts resning uppgick i lågor, och där Sten Sture d. ä. 1498 åt kartusianernas orden instiftat »Monasterium pacis Mariæ», det sista klostret i Sverige och det första som drabbades af den kyrkliga reduktionen, — på samma plats uppfördes under åren 1537—44 begynnelsen till det nuvarande Gripsholms slott.¹

Af Gustaf Vasas större byggnadsföretag var detta det tidigaste. Å ena sidan reste sig Griptornet, å andra sidan Kyrktornet (senare kalladt Teatertornet), — två hotfulla, väpnade jättar. De längor i tre våningars höjd, som utgingo från dem, formade sig inåt borggården nästan halfcirkelformigt och utåt Mälaren i en half åttkant och möttes i Vasatornet. De väldiga yttermurarne, vakt- och skyttegången i vindsvåningen, skottgluggarne och machis-couliserna, vallarne och löpgrafven med dess vindbrygga och hela den sträfva och osmyckade exteriören röjde byggherrens afsikt att skapa ett fäste efter medeltida mönster, som på samma gång skulle vara en centralpunkt för landets

1 *En del af uppgifterna i det följande äro hämtade ur manuskriptet till »Die Architektur der Renaissance in Schweden» af Gustaf Upmark, hvilket författaren välvilligt ställt till vårt förfogande.*

försvar och en värdig konungaboning.

Med Erik XIV:s tillträde till regeringen började man uppföra det senare s. k. Fängelsetornet och längorna emellan detta och Kyrktor-
net å ena sidan, Griptornet å den andra. Brödratvisterna, kriget och
den minskade penningtillgången hämmade det stora verkets full-
bordan.

Sedan hertig Karl vid arfskiftet efter sin fader (1572) fått Grips-
holm på sin lott, fortsatte han från och med 1574 byggnadsarbetet,
som på 1590-talet bedrefs med ökad ifver. Före århundradets slut
synes den från början planerade byggnaden i allt väsentligt hafva va-
rit färdig.

När Karl 1599 blef Sveriges konung, var det hans svåra och makt-
påliggande uppgift att bota de många refvor i den nya staten och i den
nya kyrkan, som uppkommit kommit under hans äldre bröders och
hans brorsons dagar. Äfven om hans konstsinne varit lika lifligt som
brödernas — hvilket det säkerligen icke var — skulle han icke utan
åsidosättande af sina viktigaste åligganden kunnat i så hög grad som
dessa ägna sig åt de sköna konsternas odling. Visserligen hade han
vid utöfvandet af sina regentplikter äfven de sköna konsterna i min-
ne, då möjlighet härtill gafs och han trodde sig kunna uträtta något
för landet gagneligt. Sålunda vet J. Böttiger att berätta, att han upplif-
vade det under Erik XIV grundade tapetväfveriet och för detta ändamål
inkallade nya »mestersvenner» från utlandet. Men stunderna till
verksamhet i denna riktning voro nog ej många, och hans intimaste
beröring med de sköna konsterna torde hafva ägt rum under den tid,
då han som hertig residerade på Gripsholm och öfvervakade bygg-
nadsarbetena där.

Från denna tid förskrifver sig slottets enda till våra dagar full-

ständigt bevarade interiör från 1500-talet, det rum som tidigare traditionellt burit namnet hertig Johans fängelse men som vid tiden för Johans fångenskap kanske ännu ej var uppfördt och hvars inredning daterar sig från 1596.

När man genom den gamla hufvudingången under det rekonstruerade karnapet på den inre borggården inträder i det s. k. nedre förmaket, befinner man sig i den våning, som hertig Karl åt sig inredde och som han bebodde. Genom »astraksalen», i hvilken det gamla enkelt och verkningsfullt dekorerade taket från Vasatiden å nyo kommit till heders, går man in i det förmak, likaledes med tak från Vasatiden, innanför hvilket »hertigens sängkammare» är belägen.

Ingången från förmaket är den enda till detta rum, som har en plan vägg åt förmaket och hvars ganska lilla golffyta för öfrigt är omgifven af Fängelsetornets oregelbundet rundade mur, genom hvilken tre alkover af cirka tre meters djup leda till fönsteröppningarne. I den mellersta af dessa alkover befinner sig till vänster den i väggen infällda träsängen, till höger ett mot denna svarande väggskåp. Utmed väggen löpa väggfasta bänkar, och rundt om rummet går en hög träpanel, ofvan sockeln indelad af kolonner, som uppbära ett entablement. De uppåt rundade fälten emellan kolonnerna äro rikt dekorerade med ömsom blomstermönster, ömsom heraldiska sköldar (Södermanlands, Nerikes och Värmlands vapen) och skämtsamma ornamentala figurmotiv, allt i lifliga och ännu friska färger på det af ålder mörkbruna furuträets naturliga bottenfärg. Dörren infattas af större kolonner, som uppbära ett gafvelkrön, å hvars fält en Kristusbild är målad. Det låghvälfda taket är på vitkalkad botten öfverspunnet med ett spensligt och sirligt, med ett ledigt dekorativt handlag fördeladt blomstermönster af mycket typisk art för denna tids

tak- och väggdekorationer i de svenska slotten.

Med sina enkla, sunda och varaktiga material och med sin säkra och egenartade smak har arkitekten, som antages hafva varit »gamle mäster Hans» (Eriksson) från Strängnäs, förstått att uppnå en verkan, som ännu i dag är af så stort behag och så stor friskhet, att detta lilla rum såsom konstnärlig helhet utgör pärlan bland alla slottets interiörer. Kanske bidrager till det lifliga intrycket den »historiska stämning», i hvilken man här försättes, fullständigt isolerad som man är från alla intryck af vår egen tid. Man befinner sig här i en fristad för den svenska renässansen, i sin fina och fyndiga enkelhet lika fånglande som då den i sin praktskrud framträder i Erik XIV:s bländande gemak å Kalmar slott.

HERTIG KARLS SÄNGKAMMARE PÅ GRIPSHOLM.

ETSNING AF ROBERT HAGLUND.

Gåfva åt ledamöterna i Föreningen Ord och bild 1899–1901.

Viktiga ord och personer

Böttiger, John.

[1853–1936] Svensk arkivarie, ämbetsman och konsthistoriker. Tjänstgjorde bland annat som amanuens på Nordiska museet och blev senare chef för de kungliga konstsamlingarna. Skrev ett stort antal verk om svensk konsthistoria, bland annat "Ett gammalt skåp" (1931), "Drottningholm" (1916) och "Rosendals slott" (1913).

Engelbrekt.

[ca 1390–1436] Svensk som började sin karriär som militär. Blev ledare för det så kallade Engelbrektsupproret som började 1431 i Bergslagen. Upproret mot Erik XIII blev så småningom allt våldsammare och spred sig också över hela landet. Engelbrekt intog ett stort antal borgar och slott men mördades den 4 maj 1436.

Erik XIV.

[1533–1577] Svensk kung mellan 1560–1568. Var son till Gustav Vasa och avsattes sedan brodern Johan III gjort uppror. Förgiftades med arsenik efter nio års fångenskap.

Eriksson, Hans.

[1500-talet] Svensk konstnär. Är mest känd för utsmyckningarna på Gripsholms slott och Nyköpings slott.

Gustaf Vasa.

[1496–1560] Svensk kung från 1523 till sin död 1560. Gustav Vasa är en av de mest inflytelserika kungarna i svensk historia. Gustav införde arvsmonarkin i Sverige och reformerade kyrkan. Många menar att Vasa skapade den moderna svenska nationalstaten.

Hertig Johan.

[1537–1592] Svensk kung från 1568 till sin död 1592 under namnet Johan III. Var son till Gustav Vasa samt far till Polens kung Sigismund. Fängslades av sin bror, kung Erik XIV, och tillbringade flera år i husarrest i Gripsholms slott. Tog makten genom ett uppror och lät senare avrätta sin bror.

Jonson, Bo.

[1335–1386] Svenskt riksråd och drots. Var landets rikaste privatperson och ägde hela Finland och en tredjedel av Sverige. Lät bygga Gripsholms slott som är döpt efter honom.

Hertig Karl.

[1550–1611] Karl var kung av Sverige från 1604 till sin död 1611. Var son till Gustav Vasa, bror till Johan III och halvbror till Erik XIV. Var inblandad i flera maktstrider och lät avrätta ett stort antal fiender inom adeln. Var också inblandad i fyra olika krig, bland annat mot Ryssland, Danmark och Polen. Hans namn skrivs i dag oftast Karl IX.

Karnap.

En utbyggnad på en mur eller vägg. Användes ursprungligen på borgar och befästningar men blev senare en ren dekoration.

Kartusianerorden.

En romersk-katolsk orden. Grundades i sydöstra Frankrike 1084 av munken Helige Bruno av Köln. Kartusianerorden hade under några decennier ett svenskt kloster i Mariefred.

Machis-coulis.

Ett uttryck inom arkitekturen om de öppningar i borgar och fästningar som försvararna använde för att släppa ner stenar eller kokande vätska på anfallarna.

Sten Sture den äldre.

[ca 1440–1503] Svensk riddare samt riksföreståndare under flera perioder från 1470 till sin död 1503. Är känd för segern vid Brunkebergsåsen som gav Sverige självständighet.

Upmark den äldre, Gustaf.

[1844–1900] Svensk museiman och konsthistoriker. Tjänstgjorde länge på Nationalmuseum. Grundade organisationen Föreningen för Grafisk Konst och var en ivrig förespråkare för svensk konstslöjd. Är i dag kanske mest känd för renoveringen av det då förfallna Gripsholms slott.

Wählin, Karl.

[1861–1937] Svensk journalist och konsthistoriker. Tjänstgjorde under en stor del av sin karriär som konsthistoriker på Nationalmuseum. Var en av grundarna till tidskriften "Ord och bild".

*Nu kan du prenumerera på våra nya titlar via **patreon**.*

- *Du får en ny e-deckare i veckan.*
- *Du får tillgång till ett bibliotek med 50-100 titlar.*
- *Du får tillgång till massor av fakta och biografier.*

Mer info:

www.patreon.com/klassiskadeckare